

TRESTNÝ ZÁKONNÍK RSFSR 1922 - ZÁKLADNÉ INŠTITÚTY VŠEOBECNEJ ČASTI

Jozef Beňa

A. ÚVODNÝ POHLAD

významné miesto medzi legislatívnymi dielami prijatými v tzv. veľkej kodifikácii sovietskeho práva z roku 1922, má Trestný zákonník RSFSR. Záujem oň je motivovaný aj tým, že je to historicky prvý, socialistický Trestný kódex. Vyjadroval vôľu vládnucej triedy, trestnoprávnu politiku sovietskeho štátu v komplikovanom období, začiatkov Novej ekonomickej politiky. V tomto kontexte je úlohou právnej historiografie skúmať prvý socialistický Trestný kódex v jeho zložitej dialektickej interakcii jednak s materiálnymi životnými podmienkami proletariátu, ako vládnucej triedy (ktoré podmienili charakter kódexu a ktoré on sám aktívne, pretvárajúce stimuloval) a jednak s revolučným, socialistickým právnym vedomím, ako s jeho bezprostredným zdrojom.

Prvý pohľad na Trestný zákonník rezultuje v poznanie; cieľom autorov kódexu bolo dať mu znaky jednoduchosť, zrozumiteľnosť a stručnosť. V pôvodnej redakcii obsahoval 227 článkov. Štruktúru všeobecnej časti tvorilo 5 hláv a 8 hláv obsahovala osobitná časť.¹⁾ Túto skutočnosť privítali najmä pracovníci justície: "... kódex obsahuje dokopy 227 článkov, osvojiť si ich nie je až také ťažké ... vzhľadom na to, že články kódexu sú natoľko jednoducho, elementárne zostavené, že sudca, robotník a roľník pozorne preštudujúci kódex môže aplikovať články ..."2)

1) Štruktúra Všeobecnej časti:

1. Pôsobnosť TZ (čl. 1-4). 2. Všeobecné zásady použitia trestu (čl. 5-23). 3. Vymedzenie trestu (čl. 24-31). 4. Druhy a formy trestu a iných opatrení sociálnej ochrany (čl. 32-50). 5. Poriadok výkonu trestu (čl. 51-56).

Osobitná časť: 1. Protištátne tr. činy (čl. 57-104). 2. Úradné (služobné) tr. činy (čl. 105-118). 3. Narušenie pravidiel o oddelení cirkvi od štátu (čl. 119-125). 4. Hospodárske tr. činy (čl. 126-141). 5. Tr. činy proti životu, zdraviu, sloboda a dôstojnosť osoby (čl. 142-179). 6. Majetkové tr. činy (čl. 180-199). 7. Vojenské tr. činy (čl. 200-214). 8. Narušenie pravidiel o ochrane ľudového zdravia, spol. bezpečnosti a verejného poriadku (čl. 215-227). por. Sbornik dokumentov po istorii ugol. zakonodarstva SSSR i RSFSR, 1917-1952, Moskva 1953, str. 116-143.

2) П л ж к о в, О видах преступлений неуказанных в Уголовном кодексе, Жеңеңдәлһик советской justicii (JeSJJu), 23/1922, s. 12.

Tento motív, t.j. priblíženie článkov pracujúcim, jeho predstavitelom vykonávajúcim súdnictvo, nebol však jediným dôvodom stručnosti zákonníka. Bola tu i ďalšie príčina, o ktorej Ľudový komisár justície na IV. Všeruskom zjazde pracovníkov justície 26. januára 1922 povedal: "Do základu kódexu je položený princíp ponechania miesta pre Ľudovú právotvorbu, poskytnutie súdu práva v určitých prípadoch vnášať korektúry a vtedy, keď buržoázne kódexy majú tisíc článkov Trestný zákonník RSFSR bude zahrnovat' nie viac ako 200 článkov."³⁾ Treba rozhodne prihliadnuť i na tento dôvod (i keď konečný počet článkov bol o niečo vyšší). Domnievame sa však, že prvý motív bol rozhodujúci.

B. ZÁKLADY TRESTNEJ ZODPOVEDNOSTI

1. Všeobecné vymedzenie

Ako upravoval zákonník základy trestnej zodpovednosti? Zhrňujúce vymedzenie kritérií možno určiť na základe rozboru článkov 5, 6, 7, 11, 17 a 18⁴⁾ a je takáto: Trestné je konanie alebo opomenutie, spoločensky nebezpečné a protiprávne (t.j. naplňujúce znaky skutkovej podstaty trestného činu), uskutočnené úmyselne alebo z neďbanlivosti trestno-právne zodpovednou osobou (t.j. príčetnou, ktorá dovŕšila 14 rokov). To je syntéza z vypočítaných článkov druhého oddielu všeobecnej časti a treba podčiarknuť, že je to vymedzenie podmienok trestnej zodpovednosti, ako p r a v i d l a , z á s a d y .

2. Výnimky zo všeobecných podmienok

a/ Spoločenská nebezpečnosť páchatela

Trestný zákonník poznal výnimky z vyššie formulovanej zásady trestnej zodpovednosti. Prvá výnimka z kritéria zodpovednosti za konanie alebo opomenutie spoločensky nebezpečné a predvídané Trestným zákonníkom (ďalej len TZ), vyplýva z článkov 5 a 7. Článok 5 vymedzuje úlohu TZ RSFSR, ktorou je - právna "... ochrana štátu pracujúcich od trestných činov a od spoločensky nebezpečných elementov a uskutočňuje ju cestou použitia k narušiteľom revolučného právneho poriadku trestov alebo iných opatrení sociálnej ochrany." V tomto bode bol TZ totožný s pro-

3) M. P o l j a n s k i j , Ugolovnyj kodex RSFSR i germanskij projekt ugolovnogo uloženiija, Pravo i žizn', 2/1922, str. 70.

4) Sbornik dokumentov po istorii ug. zakona, cit. dielo, s. 116-118.

jektom z roku 1922. Podľa gramatického výkladu tohto ustanovenia, zohľadňuje spoločenskú nebezpečnosť konania i osoby v ich jednote, ako základné pravidlo. Formulácia však nevylučuje, naopak umožňuje aj interpretáciu v podobe samostatného zohľadnenia len spoločenskej nebezpečnosti páchatel'a, nezávisle od konania, avšak iba ako výnimku zo základného pravidla.

Základom trestnej zodpovednosti je uskutočnenie konania (opomenu-tia), ktoré musí mať kvalitu trestného činu. Pri určení trestu zohľad-ňuje sa objektívna stránka v jednote so spoločenskou nebezpečnosťou páchatel'a. Ale pripúšťa sa aj spoločenská nebezpečnosť páchatel'a sa-mostatne, ako kritérium trestnoprávnej zodpovednosti. Článok 7 defi-nuje pojem nebezpečnosti osoby: "Nebezpečnosť osoby sa prejavuje usku-točnením konaní, nebezpečných pre spoločnosť alebo činnosťou svedčia-cou o vážnom ohrození spoločenského právneho poriadku." Z článku nevyplýva, že prejavy nebezpečnosti osoby - "uskutočnenie konaní ne-bezpečných pre spoločnosť a činnosť svedčiaca o vážnom ohrození spo-ločenského poriadku", musia mať vždy kvalifikáciu trestného činu. To dovoľuje urobiť záver, že "podľa mienky zákonodarcu nebezpečnosť osoby sa môže prejavovať nielen v trestnom čine."⁵⁾ To, že je to skutočne le-gálny výklad, vyplýva nesporne z čl. 49 TZ: "Osoby uznané súdom za svoju trestnú činnosť alebo pre spojenie s trestným prostredím danej oblasti, sociálne nebezpečnými môžu byť podľa rozsudku súdu zbavené práva pobytu v určitých oblastiach na obdobie nie vyššie ako 3 ro-ky."⁶⁾ Znamenalo to, že pre "použitie čl. 49 sa nepožaduje obligatór-ne uskutočnenie nejakého trestného činu osobou, na ktorú sa apliku-je."⁷⁾

Proti takémuto výkladu článku 49, ako nesprávnemu sa namietalo, poukázaním na odsek 5 článku 4 Trestného súdneho poriadku, ktorý sta-novil, "že trestné stíhanie nemože byť začaté a začaté nemôže pokrač-ovať a musí byť zastavené v akomkoľvek štádiu procesu, ak konanie pripisované obvinenému nenaplnňuje skutkovú podstatu trestného či-nu."⁸⁾ Väčšina autorov sa však prikláňala za prvú citovanú interpre-táciu.⁹⁾ Poukazujú tu na vplyv sociologickej školy "... ktorá stavala do popredia aspekt "sociálnej nebezpečnosti páchatel'a", nebezpečný

5) Š v e k o v G. V., Pervyj sovetskij ugolovnyj kodex, Moskva 1970, s. 162-3.

6) Sbornik dokumentov po istorii ug. zak., cit. dielo, s. 112.

7) A. E s t r i n , Ugolovnyj kodex i Rukovodjaščije načala po ugolovnomu pravu RSFSR, JeSJu, č. 21-22/1922, s. 7.

8) Č e l' c o v - B e b u t o v M. A., Socialističeskoje pravosoznanije i ugo-lovnyj zakon, Kyjev 1923. s. 6.

9) Tak aj Š v e k o v G. V., Pervyj ..., cit. dielo, s. 162, aj Istorija sov. gosudarstva i prava, T. II., s. 573-4.

stav páchatela."¹⁰⁾ Prijatie tohto úsudku znamená aj konštatovanie rozporu v citovaných ustanoveniach Trestného zákonníka a Trestného súdneho poriadku.

Základom trestnej zodpovednosti bolo teda v tomto prípade konanie, ktoré nemuselo byť obligatórne trestným činom. Platilo to však len v prípade, keď osoba bola uznaná súdom za spoločensky nebezpečnú.

Trestný zákonník upravoval ešte jeden prípad uznania osoby za spoločensky nebezpečnú, konkrétne podľa čl. 48. Začína však slovami: "Osoby odsúdené súdom a uznané ním spoločensky nebezpečnými ...". V článku 49 prvá časť formulácie "odsúdený súdom" odpadla. Toto porovnanie dokazuje, že podľa čl. 48 sa vyžadovalo odsúdenie osoby za konkrétny trestný čin, spolu s ďalšími podmienkami uvedenými v tomto článku (systematické zneužívanie pri výkone svojej profesie alebo remesla alebo výkone funkcie), pre jej uznanie za spoločensky nebezpečnú. Článok 49 nevyžadoval však toto predchádzajúce odsúdenie za trestný čin.¹¹⁾ Výnimka zo zásady trestnej zodpovednosti za trestný čin, tj. za konanie alebo opomenutie spoločensky nebezpečné porušujúce Trestný zákonník, spočívala teda v tom, že pri osobách uznaných súdom spoločensky nebezpečnými podľa článku 49 sa nevyžadovala predchádzajúca obžaloba za trestný čin. Akcentovaná tu bola spoločenská nebezpečnosť osoby. Pri celkovom hodnotení tohto článku treba podčiarknuť, že tieto ustanovenia vytvárajúce možnosť použitia metód represie bez uskutočnenia konkrétneho trestného činu boli mýlne. Používali sa len veľmi obmedzene súdmi v čase ich účinnosti a neskôr boli úplne zrušené, ako protirečiacie základným zásadám sovietskeho trestného práva.¹²⁾

b/ Ustanovenie o analógii

Druhú výnimku z vymedzenej zásady kritérií trestnej zodpovednosti možno anticipovať už interpretáciou článku 6 a potvrdiť článkom 10 Kódexu. Článok 6 vymedzil pojem trestného činu: "Za trestný čin sa

10) Sorok let sovetskogo prava I., Leningrad 1957, s. 489.

11) "To je tým očividnejšie, že v pôvodnom projekte LKJ články 38 a 39 (zodpovedajúce čl. 48 a 49 Kódexu) nezahrňovali slová "odsúdený súdom". Projekt komisie zjazdu pracovníkov justície, ktorý sa stal základom konečnej redakcie všeobecnej časti kódexu, zriekajúci sa zaradenia do kódexu osobitného článku o "nebezpečnosti osoby" úplne dosledne zavádzal formuláciu "odsúdený súdom", ako v terajšom čl. 48, tak aj v terajšom čl. 49. Ak táto formulácia zostala len v čl. 48 a nie v čl. 49, tak úmysel zákonodarcu je úplne jasný. Súdny možu vynášať rozsudky podľa čl. 49, ako keby bol článkom osobitnej časti."

A. E s t r i n , článok cit. v pozn. č. 7., s. 7.

12) Sorok let sovetskogo prava I., Leningrad 1957, s. 486.

uznáva akékoľvek spoločensky-nebezpečné konanie alebo opomenutie, ohrozujúce základy sovietskeho zriadenia a právneho poriadku stanoveneho robotnícko-roľníckou mocou na prechodné obdobie ku komunizmu."13) Bolo tu zakotvené materiálne chápanie trestného činu, vyjadrujúce triedny, politický obsah trestného zákonodárstva socialistického štátu. Dôraz je tu však primárne na materiálnom prvku, formálny moment t.j. že je to súčasne konanie predvídané TZ tu je tiež, ale z dôkky možno usudzovať, že nemusí byť vždy, že nie je obligatórny. Hovorí sa tu výslovne o akomkoľvek spoločensky nebezpečnom konaní, ohrozujúcom základy sovietskeho zriadenia a právneho poriadku. To znamená, že pojem konanie (opomenutie) ohrozujúce základy sovietskeho zriadenia a právneho poriadku je širší ako pojem konania (opomenutia) predvídané Trestným zákonníkom. V roku 1958 v Základoch trestného zákonodárstva ZSSR a zväzových republík, článok 7 súčasne s materiálnym prvkom pojmu trestného činu zakotvil v nerozlučnej jednote aj formálny prvok. "To znamenalo zrieknutie sa skôr existujúcej v našom trestnom zákonodárstve prípustnosti použitia článkov osobitnej časti Trestného zákonníka podľa analógie vo vzťahu k tým konaniam, ktoré neboli predvídané trestným zákonom."13a) Výklad tejto myšlienky a contrario - vymedzenie pojmu trestného činu pri primáte materiálneho prvku, umožňovalo použitie článkov osobitnej časti podľa analógie, už na základe článku 6 TZ RSFSR 1922. Článok 10 túto prípustnosť vymedzoval: "V prípade, že v Trestnom zákonníku nie sú priame návody, smernice na jednotlivé druhy trestných činov, tresty alebo opatrenia sociálnej ochrany sa používajú v súlade s článkami Trestného zákonníka, predvídajúcimi najpodobnejšie trestné činy podľa závažnosti a druhu trestného činu pri zachovaní pravidiel všeobecnej časti kódexu."14)

Autori projektu uvádzali v podstate tri dôvody zakotvenia ustanovenia o analógii. Prvý sa videl v samotnej genéze prijatia kódexu a kodifikácie v porovnaní s predkodifikačným stavom. Vyjadril ho D.I. Kur-skij na 3 zasadnutí Všeruského ústredného výkonného výboru: "Nemožno prejsť zrazu od socialistického právneho vedomia k použitiu trestu podľa litery zákona."15) Obširnejšie Nechemkin: "Do kódexu trestné právo ... existovalo vo vedomí pracujúcich. Trestný zákonník zhrnul toto právo. Z toho je jasné, že zhrnúť všetko právo, všetko čo žilo a žije v právnom vedomí ľudu sme vo svojom kódexe nemohli, lebo vedomie

13) Sbornik dokumentov ..., dielo, s. 116.

13a) A.S. Piontkovskij, Kurs sov. ugol. prava v 6. tomach, T. 2., s. 24, Moskva 1970.

14) Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 117.

15) S. Zcev, III. sessija VCIK, JeSJu, č. 18/1922 s. 8.

Ľudu je bohatšie ako obsah kódexu; z toho nevyhnutnosť článku 10 v kódexe, cez tento článok právne vedomie ľudu bude postupne dopĺňať kódex."¹⁶⁾

Kurského výrok je zrejme preexponovaný. Nebol tu prechod od použitia trestu výlučne podľa právneho vedomia k litere zákona. Trestné zákonodarstvo už v predkofifikačnom období položilo základy trestného práva a svojou kvalitou sa priblížilo k normovanej zásade; že súdy sa riadia platnými dekrétmi a iba v prípade ich neúplnosti alebo absencie môžu používať socialistické právne vedomie. Bol to prechod od stavu trestného práva, v ktorom socialistické právne vedomie malo často viac ako subsidiárnu úlohu, k vykryštalizovanej, kodifikovanej podobe socialistického právneho vedomia, vo forme Trestného zákonníka a tento prechod vyvolal potrebu zakotvenia analógie.

Druhým dôvodom mimoriadne závažným bola daná etapa revolúcie, ostrý triedny boj, menlivosť jeho foriem, prijatie kódexu v podmienkach riešenia otázky "kto z koho" v období "ústupu", v počiatkoch Nepu. Sovietska moc musela mať v tejto situácii pružný nástroj v ostrom triednom boji. Cieľom bolo "... vytvoriť zákonník, pomocou ktorého by bolo možné, čo najúspešnejšie bojovať proti javom nebezpečným pre sovietske zriadenie...". Ak chceme takýto zákonník mať "... musíme mať články, ktoré umožňujú sudcovi vyvíjať činnosť na základe analógie, ktoré mu dáva možnosť riadiť sa socialistickým právnym vedomím a nachádzať východisko zo situácie."¹⁷⁾

Tretím momentom bola skúsenosť zákonodarcu. Trestný zákonník bol prvým pokusom systematického úplného zákonodarstva revolúcie v trestnom práve. To zvyšovalo pravdepodobnosť medzier a vynechaní. Vzhľadom na to "... bolo by nevhodné zrieknuť sa možnosti analógie."¹⁸⁾ "Citeľne nedostatočná bola ešte skúsenosť z aplikácie trestného práva a jeho vedecké zovšeobecnenie, aby bolo možné predpokladať všetky možné spoločensky nebezpečné konania."¹⁹⁾ I keď je teoreticky pravda, ako tento moment vyjadril D.I. Kurskij (hoci presnejšie mal hovoriť nie o trestných činoch, ale o spoločensky nebezpečných konaniach, ktoré by si vyžadovali trestnoprávnu sankciu), že "žiadny Trestný zákonník nemôže obsiahnuť všetky rozmanitosti trestných činov, ktoré môžu byť spáchané a sú skutočne spáchané,"²⁰⁾ platí to predovšetkým o sovietskom zákonodarcovi.

16) Chronika. Pervoje otkrytoje obščee sobranije členov Obščestva rabotnikov sovetskogo prava, JeSJu, č. 29-30/1922, s. 23.

17) Cit. podľa, Dějiny sovětského státu a práva, Praha 1963, s. 163.

18) A. E s t r i n , Analogia (st. 10 Ugolovnogo kodexa), JeSJu, č. 8/1922 s. 1.

19) K u r i c y n V.M., Perechod k Nepu i revoljucionnaja zakonnost', Moskva 1970, s. 98.

20) Cit. podľa, Dějiny sovětského státu a práva, Praha 1963, s. 163.

darcovi v konkrétne-historických podmienkach prijatia kódexu. Tie zdôvodňovali potrebu zakotvenia analógie. Posledný argument D.I. Kurského sám osebe nie je rozhodne dôvodom zakotvenia analógie.

Hlavnými príčinami vyžadujúcimi a zdovodňujúcimi zakotvenie ustanovenia o analógii v Trestnom zákonníku RSFSR 1922 bola intenzita a zložitost' podmienok triedneho boja v čase prijatia kódexu, genéza kódexu a skúsenosť zákonodarcu. Cieľom zakotvenia analógie bolo zabrániť bez-trestnosti spoločensky nebezpečných konaní, výslovne nepredvídaných v kódexe, pre nesplnenie formálneho znaku.

Sovietska právna teória v čase vydania Trestného zákonníka, neprija-la článok 10 jednoznačne. Boli tu v podstate štyri stanoviská.

Prvé ustanoveniu o analógii neprikladalo žiaden alebo len malý vý-znam. Pri jeho výklade v súvislosti už s citovaným odsekom 5 čl. 4 Trestného súdneho poriadku, ktorý vyžadoval naplnenie skutkovej pod-staty trestného činu páchatelom, ako podmienku trestného stíhania sa usudzovalo, že procesné ustanoveniu neguje ustanovenie trestného práva hmotného.²¹⁾ Už sme poukázali na rozpor tohto článku trestného súdneho poriadku s trestným kódexom. Iný názor považoval analógiu za čisto technickú záležitosť.²²⁾

Druhý pohľad ustanovenie o analógii akceptoval ako znak socialis-tického Trestného zákonníka. "K nám pojem analógie prirodzene prešiel spolu so zákonmi Nepu, keď sme právne vedomie zamenili kódexom ... Aplikáciou trestného zákonníka podľa analógie sa jasne odlišujú trest-né kódexy ZSSR od buržoázných trestných zákonníkov ..." ²³⁾ Radikálnejší názor videl v analógii východisko pre budúcnosť.²⁴⁾

Ozvali sa však aj hlasy, zásadne odmietajúce ustanovenie o analógii. "Článok 10 ... dáva vonkajšiu možnosť koexistencie osobitnej časti TZ s teóriou nebezpečného stavu. Tento článok sa nezhoduje s princípom zákonnosti a spôsobil, že ... osobitná časť Kódexu z maximálneho zozna-mu trestných činov stala sa minimálnym súpisom, miesto vyčerpávajúceho

21) E. Ja. Nemirovskij, Sovetskoje ugolovnoje pravo, Odessa 1924, s. 5.

22) Sorok let sovetskogo prava I., Leningrad 1957, s. 484.

23) Enciklopedia gosudarstva i prava, T.I., s. 113, Moskva 1925-6.

24) Išlo o Yavičarske hodnotenie: "Ak sa skúma spoločnosť ako zhromaždenie samohodnotných a autonómnych individualít, len ochraničujúcich svoju slobodu pre svoju výhodu, tak samozrejme hranica týchto samoochraničení musí byť presne sta-novená. Ale ak vidíme v spoločnosti (v ideále) pracovnú jednotku, určenú jediným spoločným cieľom, tak padá chápanie TZ, ako charty slobody jednotlivcej osoby. Všeobecné blaho, všeobecný zákon je pochopiteľný a blízky každému. Každé škodli-vé konanie prekážajúce spoločenskému pokroku je trestný čin a v beztriednej spo-ločnosti budúcnosti, pri všetkej rozličnosti individualít nebude rozličností v hodnotení podobných konaní ... článok 10 má nepochybne ohromný výchovný vý-znam".

Č е л ц о в - Б е б у т о в М.А., Socialističeskoje pravosoznanije i ugolov-nyj zakon, Kyjev 1923, s. 5.

zoznamu mení sa v príkladný."²⁵⁾ A. Isajev, podobne tesne po prijatí kódexu namietal, že článok 10 je v rozpore s nullum crimen sine lege a uzavíral, že podľa jeho názoru z toho vznikne škoda vo veci upevnenia právneho vedomia.²⁶⁾

Miesto a úlohu analógie v Kódexe adekvátne jeho litere a duchu odrážal štvrtý pohľad, ktorý ustanovenie o analógii hodnotí ako výnimku zo zásadného pravidla trestnej zodpovednosti. "Kódex je všeobecne záväzným, je všeobecným pravidlom ... Vo výnimočných prípadoch ak sa články preň nenájdu trestný čin sa trestá podľa analógie (čl. 10). Samozrejme súdy nesmú zneužívať analógiu, jej použitie sa nesmie stať bežnou záležitosťou."²⁷⁾

Cirkulár Ľudového komisariátu justície z 8. júna 1922, vlastne oficiálna interpretácia zákonníka, takýto názor jednoznačne odobroval: "... podľa všeobecného pravidla trest a iné opatrenia sociálnej ochrany sa môžu používať súdom len vo vzťahu ku konaniam presne uvedeným v Trestnom kódexe. Výnimka z tohto pravidla sa pripúšťa len v tých výnimočných prípadoch, keď konanie obžalovaného hoci presne aj nepredvídané v Trestnom kódexe súd uzná zjavne nebezpečným z hľadiska základov nového právneho poriadku, stanoveného robotnícko-roľníckou mocou."²⁸⁾

Hranice prípustnosti a možnosti aplikácie článku 10 kódexu možno vymedziť nižšie uvedenými kritériami.

1. Muselo ísť o konanie zjavne (teda s vysokým stupňom) spoločensky nebezpečné, nepredvídané osobitnou časťou kódexu.
2. Meradlom evidentnosti spoločenskej nebezpečnosti bolo nielen "hľadisko základov nového právneho poriadku." (Doslovný výklad cirkulára by znamenal analógiu práva). Konkretizáciou stupňa jeho spoločenskej nebezpečnosti a mierou použitia sankcie bol článok T2 predvídajúci trestný čin rodovo a podľa závažnosti najpodobnejší. Článok 10 teda zakotvil možnosť použitia analógie zákona.
3. Aplikácia analogického článku zákonníka podľa druhu a závažnosti najpodobnejšieho, vyžadovala jednak;
 - a) systematický výklad zákona, t.j. interpretovať každý článok v kontexte systému celého kódexu, miesta a hlavy, v ktorej sa chádza a potom rozhodnúť o jeho použití podľa analógie. To znamená, aby konanie, ku ktorému sa používa podľa analógie zodpovedajúci článok, patrilo k tej triede, ku ktorej patrí aj kona-

25) A.S. T a g e r , Problema zakonnosti v Ugolovnom kodexe RSFSR, Pravo i žizn', kniha 1/1922, s. 34.

26) Chronika, por. pozn. č. 16, s. 28.

27) A. E s t r i n , Ugolovnoje pravo RSFSR, Moskva 1923, s. 11.

28) Cirkulár LKJ, č. 48/1922, in JeSJJu č. 21-22/1922 s. 30.

nie predvídané tým článkom TZ, ktorý sa používa v danom prípade podľa analógie;²⁹⁾

b) výnimočnosť daného prípadu, t.j. absencia možnosti správne riešiť otázku inakšie ako cestou analógie.

4. Sudca musí rešpektovať vôľu zákonodarcu, to znamená, že môže ustanovenie o analógii aplikovať len v tom prípade, keď medzera zákona sa javí neúmyselným dôsledkom práce zákonodarcu, ale v žiadnom prípade nie vtedy, keď zákonodarca vedome vylúčil, nenachádzajúc potrebným ničím nahradiť, ten alebo onen článok jemu predloženého projektu.³⁰⁾

Svedectvom toho, že súdna prax považovala použitie analógie za výnimku a usilovala o jej kontrolu pred zneužitím je postup moskovského sovnarsudu. Vyzval "... ľudové sudy, aby všetky svoje rozsudky, uznesenia a aplikáciou článku 10 mu oznamovali pre posúdenie správnosti postoja ľudových súdov k tomuto článku ..."³¹⁾

3. Subjektívna stránka trestného činu

Zákonník obsahoval aj jasnú a možno povedať aj dokonalú formuláciu úmyslu a nedbanlivosti. Trestu podliehajú len tí, ktorí a) konali úmyselne, t.j. predvídali dôsledky svojho konania a želali si ich alebo vedome pripúšťali ich nastúpenie alebo, b) konali nedbanlivo, t.j. ľahkomyselne sa domnievali, že odvrátia následky svojich konaní alebo ich nepredvídali hoci ich mali predvídať.³²⁾

Článok rozoznával priamy i nepriamy úmysel, vedomú i nevedomú nedbanlivosť. Poznal obe druhy zavinenia a ich formy a z úvodnej formulácie vyplýva, že stojí na zásade nullum crimen sine culpa. Výklad článku 11 o tejto pozícii nevyvoláva pochybnosti. Zodpovednosť za trestný čin nastupovala len vtedy, keď osoba konala úmyselne alebo z nedbanlivosti. Tieto druhy zavinenia sa však nezjednocovali vymedzením druhového pojmu - zavinenia. Nebolo to nedopatrenia zákonodarcu, ale úmyselné vynechanie tohto pojmu. Keď sa totiž pri posudzovaní projektu Trestného

29) Б р а ж н и н Я.М., Являжеться ли судебная практика аналогией источником сов. права? Научные записки КГУ, им Т.Г. Шевченка, Юридический сборник, 2/1948, с. 44.

30) А. Е с т р и н, Аналогия, ЖСЖу ч. 28/1922 с. 1. Автор далее указывает, что из стенограммы вытекает, что целый ряд статей из проекта был исключен из-за того или иных возражений членов ВУВВ; напр. статья о преступности вымогательств (ст. 155), о произвольном использовании чуждого имущества (ст. 190 проекта), о питейном алкоголе на улицах или в учреждениях (ст. 250 проекта).

31) Там же, с. 2.

32) Пор. Сборник документов ..., cit. дело, с. 118.

zákonníka v komisii Rady ľudových komisárov navrhovala formulácia skutkových podstat podľa schémy - "vinný za to a za to, trestá sa tak a tak", "... stretla sa s námietkou zo strany Ľudového komisariátu justície - my vinu nepoznáme."³³⁾

Zástancovia tohto názoru považovali svoju koncepciu za prekonanie "... klasického svetonázoru buržoázie - menovite právnického svetonázoru. Ten predstavoval sekularizovaný teologický svetonázor. A ak je málo zmyslu v hodnotení ľudských skutkov z hľadiska spravodlivosti alebo hriechnosti, tak rovnako málo vedeckého zmyslu je v hodnotení ľudí z hľadiska prítomnosti v ich konaniach alebo charakteroch, zavinenia alebo jeho absencia."³⁴⁾ Pri argumentácii sa opierali v podstate o mechanický determinizmus, i keď v ich stanovisku boli niektoré protirečenia. Tvrdili, že "konanie ľudí je determinované nie ich tzv. "slobodnou vôľou", ale výchovou, zvykmi, daným spoločenským prostredím, celým spôsobom života, slovom určuje sa spoločenskými podmienkami. Preto je veľmi ťažko hovoriť o tom, že vinný je daný subjekt v tom, že uskutočnil trestný čin alebo nie je vinný a ešte ťažšie je na základe tejto mimoriadne neuloviteľnej viny, uznať človeka páchatelom, aplikovať na neho zodpovedajúce opatrenia represie, trestať ho."³⁵⁾

V takomto traktovaní otázky boli aj zjavné rozpory. Pri vysvetľovaní pojmov úmysel a nedbanlivosť, ktoré "... sa hodnotia buržoáznymi teóriami a zákonodarstvom ako forma zavinenia ... pričom sovietske trestné právo odmietajúce pojem zavinenia ..." sa konštatovalo, že sovietske trestné právo ich vymedzuje rovnakými znakmi ako buržoázne.³⁶⁾ Dôvodom, ktorý vraj viedol k úprave týchto pojmov bola realizácia všeobecne preventívnej funkcie trestu. "Len úmyselné alebo nedbanlivostné konanie sa možno pokúsiť predchádzať, hroziac v prípade ich spáchania použitím tých alebo oných represívnych opatrení."^{36a)} To znamenalo, že uznávali aj určitú oblasť možnosti voľby osoby, ich stanovisko nebolo krajne deterministické.³⁷⁾ Rovnako protirečivé a nedosledné bolo aj ich odmietanie pojmu zavinenia. "Prirodzeným následkom zrieknutia sa pojmu zavinenia musí byť jeho zámena pojmom nebezpečného stavu pácha-

33) Н. П о л ж а н с к и й , Уголовный кодекс РСФСР и германский проект уголовноголожения (Вина, наказаније и меры социальной защиты). Право и жизнь, 3/1922, s. 50.

34) Энциклопедия государства и права, Т. I., s. 427, Москва 1925-6.

35) В о л к о в Г. I., Уголовное право, Харьков 1925, s. 20.

36) См. Энциклопедия гос. и права, Т. 2., s. 1364 a Т. 3, s. 1375, Москва 1925-6.

36a) Энциклопедия гос. и права, Т. I., s. 444, Москва 1925-6.

37) Сами себе твердили, что не являются механистами, а диалектиками материалистами, см. А. Е с т р и н , Уголовное право СССР и РСФСР, Москва 1931, s. 24.

teľa."37a) Logickú dôslednosť tohto úsudku z daných premís si uvedomovali aj autori odmietajúci pojem zavinenie. V. Volkov už jasne takto hodnotil sovietske trestné právo, ktoré "... úplne vyčiarkuje z trestného zákonníka pojem zavinenia a VINY a zamieňa ho pojmom druhým - pojmom spoločenská nebezpečnosť."38) "Úmysel a nedbanlivosť je tak u osoby, ktorá uskutočnila trestný čin prirodzeným znakom spoločenskej nebezpečnosti."39) A. Estrin pri hodnotení pojmov, úmysel, nedbanlivosť, príčetnosť povedal, že "správnejšie by bolo v našom zákonodarstve nepoužívať samotný termín "príčetnosť", "nepříčetnosť", lebo ten kto hovorí o "príčetnosti", tým akoby zaraďoval príčetnosť do "zavinenia", hoci ako vieme, intenzívnosť trestnej represie sa meria u nás nie "zavinením", ale nebezpečenstvom páchatel'a a trestného činu."40)

Prvý názor (Volkov) bol v rozpore so základmi trestnej zodpovednosti vymedzenej v Trestnom zákonníku. Ako sme už zargumentovali, základom trestnej zodpovednosti bolo spravidla spáchanie trestného činu. Kódex tiež prijal takú konštrukciu dispozícií osobitnej časti, podľa ktorej sa trestá menovite konanie, resp. páchatel' trestného činu.41) Druhý názor (A. Estrin), spoločenskú nebezpečnosť považuje len za primárne kritérium pri voľbe trestu po spáchaní trestného činu páchatel'om. Subjektívna stránka tu však nebola vylúčená a zohľadňovala sa pri určení sankcie.42)

Odmietanie pojmu zavinenie, bolo spôsobené neprekonaním vulgárno-materialistického determinizmu pri traktovaní ľudského konania, neosvojením si dôsledného dialekticko-materialistického determinizmu v tejto otázke. To bola základná gnozeologická príčina. V právno-teoretickej rovine sa prejavila ako negácie, jednoduché odmietnutie pojmu zavinenia, v zmysle indeterministického učenia klasickej školy trestného práva, že "... podstata a stupeň zavinenia sa vymedzujú jedine tendenciou slobodnej vôle."43)

37a) N. P o l j a n s k i j , čl. cit. v pozn. č. 33, s. 46-7.

38) V o l k o v G.I., Ugolovnoje pravo. Charkov 1925, s. 20.

39) Tamtiež, s. 21.

40) E s t r i n A., Ugolovnoje pravo SSSR i RSPSR, Moskva 1931, s. 70.

41) Por. napr. čl. 50 TZ: "Organizovanie v kontrarevolučných cieľoch ozbrojených povstaní atď. ... sa trestá; čl. 105 - Zneužitie moci ... sa trestá; čl. 142 - úmyselná vražda sa trestá (sborník dokumentov, cit. dielo, s. 123, 129, 133).

Proti tomu námietka, že "... takáto formulácia stavajúca proti sebe trest a trestný čin a vobec nespomínajúca o páchatel'ovi presne zodpovedá názorom klasickej školy na trest ako ekvivalent trestného činu."

N. P o l j a n s k i j , čl. cit. v pozn. č. 33, s. 45.

42) Por. čl. 25 TZ, Sborník dokumentov ..., cit. dielo, s. 118.

43) Por. poznámka č. 33, s. 45.

V zákoníku sa tieto teórie odmietajúce pojem zavinenia, podstatnejšie okrem neupravenia tohto pojmu neprejavili. Ako sme uviedli, zákonník upravoval veľmi precízne pojem úmyslu i pojem nedbanlivosti. V článku 17 obsahoval i ustanovenie o nepríčetnosti. Vymedzil ho ako stav spôsobený chronickou duševnou chorobou alebo dočasným rozložením duševnej činnosti, v ktorom osoba, ktorá uskutočnila trestný čin, nemohla ovládať svoje konanie. Pri určení miery trestu zákonník v čl. 25 určoval rozlišovať okrem iných: d) či bol uskutočnený trestný čin z nízkych, zisťných pohnútok alebo bez nich, e) či bol trestný čin uskutočnený s plným vedomím spôsobenej škody alebo z nevzdelanosti a nevedomosti, f) či bol trestný čin spáchaný s vopred premysleným cieľom, kruto, ľstivo alebo bol trestný čin spáchaný v stave zápalčivosti, nedbanlivosti, ľahkomyselne alebo pod vplyvom hrozieb a prinútenia druhej osoby.⁴⁴⁾ Trestný zákonník tu určuje zohľadňovať celý súhrn psychických faktorov, ktoré viedli k spáchaniu trestného konania. To vylučuje "... akúkoľvek možnosť hovoriť o tzv. objektívnej príčetnosti, t.j. o trestnej zodpovednosti bez zavinenia."⁴⁵⁾

Aj v osobitnej časti, formulácie dispozícií skutkových podstat, vyžadovali v mnohých prípadoch výslovne osobitný psychický stav osoby.⁴⁶⁾ Zákonodarca tiež diferencoval právne dôsledky úmyselného a nedbanlivostného trestného činu, pričom úmyselný delikt sa trestá prísnejšie.⁴⁷⁾

Chápanie foriem zavinenia, diferencovanie ich právnych následkov, zohľadňovanie celého súhrnu psychických faktorov spáchania trestného činu bolo teda v Trestnom zákoníku podrobne rozpracované. Odmietanie pojmu zavinenia teoretikmi sa v kódexe neprejavilo. Stál jasne na pozícii bez viny niet trestu, podrobne diferencoval formy psychického vzťahu páchatel'a k svojmu konaniu a jeho dôsledkom a konzekvencie z nich. Uvedené teoretické konštrukcie sa prejavili výraznejšie až neskoršie po prijatí "Základných zásad trestného zákonodarcstva ZSSR a zväzových republík v roku 1924", predovšetkým v literatúre, keď v dôsledku týchto teórií "Pojem zavinenie i spojené s ním definície museli byť vylúčené z právnického užívania, pretože za základ zodpovednosti postavili predovšetkým úlohu páchatel'a, nie jeho konania."⁴⁸⁾

44) Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 118-9.

45) Š v e k o v G.V., Pervyj sov. ugolovnyj kodex, Moskva 1970, s. 164.

46) Tak čl. 130 - tr. čin nesplnenia záväzkov podľa dohovoru uzavretého so štátnou inštitúciou alebo podnikom, musí mať vedome zlomyselný charakter, "alebo musí ísť o konanie "vedome nesvedomité", Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 132.

47) Por. čl. 142 úmyselná vražda; čl. 147 vražda z nedbanlivosti, čl. 153 úmyselné ľahké telesné ublíženie, čl. 154 ublíženie z nedbanlivosti, Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 133-4.

48) Sorok let sovetskogo prava I., s. 499, Leningrad 1957.

C. "TRESTY A INÉ OPATRENIA SOCIÁLNEJ OCHRANY"

1. Pojmové vymedzenie

Funkcie trestnoprávných sankcií vymedzoval článok 8 TZ. Za cieľ ich použitia určoval: "a) všeobecné predchádzanie nových narušení ako zo strany páchatel'a tak aj zo strany druhých nestálych živlov spoločnosti, b) prispôsobenie páchatel'a k podmienkam spolužitia cestou nápravno-pracovného vplyvu, c) zbavenie páchatel'a možnosti uskutočnenia ďalších trestných činov."⁴⁹⁾ Funkcia sankcie spočívala tak v špeciálnej i generálnej prevencii, mala svoju výchovnú stránku i prvok represie. Pod trestnoprávnou sankciou rozumel zákonník - "trest a iné opatrení sociálnej ochrany." Presnejšie trestnoprávnou sankciou označoval ako opatrenie sociálnej ochrany a diferencoval ju na dva druhy; trest a opatrenie sociálnej ochrany v úzkom slova zmysle.

Na sovietsku právnú podu bol termín opatrenia sociálnej ochrany prvýkrát uvedený v projekte všeobecnej časti trestného zákonníka zostavenom v roku 1921 sekciou súdneho práva a kriminalistiky inštitútu sovietskeho práva. Pojem opatrenie sociálnej ochrany prevzali "od buržoázných kriminalistov-sociológov, u nich však nebol použitý namiesto pojmu trestu, ale len v podobe opatrenia existujúceho SPOLU s trestnom. Ľudový komisariát justície už vo svojom projekte pristúpil aj k samotnému trestu, ako k opatreniu sociálnej ochrany a začal používať výraz tresty a iné opatrenia sociálnej ochrany."⁵⁰⁾

Ako bola príčina a cieľ akceptovania termínu opatrenie sociálnej ochrany? Dominantnou príčinou bolo odmietanie a radikálne rozídenie sa s buržoáznymi koncepciami úlohy trestu a snaha vyjadriť aj terminologicky kvalitatívnu odlišnosť úlohy trestu za socializmu a za kapitalizmu. "Vzdanie sa pojmu trest, neznamená jednoduchú terminologickú zmenu. Je to vyjadrenie rozchodu sovietskeho trestného práva so starým trestným právom, preniknutým právnym fetišizmom (pri ktorom podľa vyjadrenia Engelsa vzťahy medzi ľuďmi sa skúmajú cez právnické okuliare) konštrukciami i obsiahnutými v nich kritériami aplikácie trestnej represie. Z dvoch principiálnych kritérií pre použitie k odsúdenému opatrení trestnoprávnej represie alebo 1. kritérium SPRAVODLIVOSTI (VINA) alebo 2. kritérium ÚČELNOSTI (nebezpečnosť trestného činu a páchatel'a) volíme druhé."⁵¹⁾ To bolo vyjadrenie rozchodu predovšetkým s klasickou školou trestného práva.

49) Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 117.

50) Enciklopedija gosudarstva i prava, T. II., s. 913, M. 1925-6.

51) A. E s t r i n, Uголовное право СССР и РСФСР, M. 1931, s.27, Enciklopedija gos. i prava, T. 2, s. 913.

Zdá sa však, že autori prešli na pozície sociologickej školy. Za meradlo použitia trestnoprávnej represie tu stanovili princíp účelnosti. Navonok vystupovala zhoda. Obe koncepcie nepoznali ani "vinu" ani "trest". Boli však medzi nimi dva diametrálne rozdiely.

1. Trestný zákonník RSFSR zásadne (až na uvedené výnimky) odmietal teóriu nebezpečného stavu. Základom trestnej zodpovednosti bol trestný čin a len spolu s ním sa hodnotila aj nebezpečnosť páchateľa. Túto skutočnosť zdôrazňovali aj vtedajší sovietski teoretici; "... buržoázna teória nebezpečného stavu (najdôslednejší predstavitelia tejto teórie navrhujú oslobodiť sa od pojmu "trestný čin". Trestnej represii z ich hľadiska podliehajú bez diferencovania aj osoby, ktoré spáchali trestný čin, tak aj "trestnoprávne nespôľahlivé" osoby, tj. tie, zo strany ktorých len hrozí nebezpečenstvo uskutočnenia trestného činu v budúcnosti, nie je teóriou, ktorá by mohla byť položená za základ sovietskeho trestného práva ..."52) Inými slovami prijatie termínu "opatrenia sociálnej ochrany" neznamenalalo zreknutie sa uznania najdôležitejšieho významu objektívneho kritéria (závažnosť trestného činu) a prechod k subjektívnemu kritériu (osobnosť páchateľa).53)

2. Druhý podstatný rozdiel bol v chápaní funkcie sankcie. "Pre buržoáznych kriminalistov opatrenia sociálnej ochrany sú prostriedky zamerané len na špeciálne predchádzanie, pre nás opatrenie sociálnej ochrany sú všetky opatrenia trestnej represie, lebo aj pôsobenie na široké vrstvy obyvateľstva sú pre nás len dve strany toho istého procesu SAMOOBRANY proletárskeho štátu od nebezpečných pre jeho zriadenie konaní (trestných činov)."54)

Funkcia opatrení sociálnej ochrany sa v tomto chápaní neobmedzuje len na špeciálnu, ale rozširuje sa, v tom je jej kvalitatívny rozdiel, i na generálnu prevenciu. Obe sú prejavom "samoobrany" proletárskeho štátu. Tu sa spresňuje ustanovenie článku 26 TZ,55) ktorý charakterizoval trest ako jeden z druhov opatrení sociálnej ochrany, ako opatrenie obranné. To vytváralo dojem o jeho čiste defenzívnej a pasívnej funkcii.56) Takýto záver bol však možný len pri oddelenom výklade tohto ustanovenia, odtrhnute od článku 8, ktorý vymedzoval jeho aktívne funkcie v boji s kriminalitou. I z citovaného vymedzenia pojmu samoobrany je táto úloha sankcie zrejmá. Môže sa však zdať, že trest neobsahoval aj prvok prinútenia.57)

52) A. E s t r i n , Ugolovnoje pravo SSSR i RSFSR, M. 1931, s. 28.

53) Sorok let sovetskogo prava, I., s. 513, Leningrad.

54) Enciklopedija gos. i prava T.2, s. 933, M. 1925-6.

55) Por. Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 119.

56) Por. Sorok let sov. prava, T.I., s. 514, Leningrad 1957.

57) Tak to hodnotí - Š v e k o v G.V., Pervyj ..., cit. dielo, s. 174.

Pri interpretácii článku 8 sme uviedli, že i tento prvok tu bol, vyplýva aj z bodu b) a najmä z bodu c). Tresty uvedené v čl. 32 TZ, prostredníctvom ktorých mal byť realizovaný článok 8, mali v plnej miere znaky represívnosti. Mali pôsobiť aj všeobecne-preventívne, hrozbou použitia za ten alebo iný trestný čin, donucovacieho charakteru, ktorý mal odradiť potenciálnych páchatelov.

Zavedenie termínu opatrenia sociálnej ochrany, ako ekvivalentu trestnoprávných sankcií, nič nezmenilo ani na základných zásadách podmienok trestnej zodpovednosti, ktorým bola zodpovednosť za trestný čin, ani na úlohe trestnoprávných sankcií v zmysle Leninovho učenia, - byť prostriedkom donútenia i výchovy. Bolo spôsobené, len úsilím aj pojmove sa rozísť s buržoáznymi koncepciami o úlohách trestu a vyjadriť aj slovne túto kvalitatívnu zmenu. Jednako samo osebe bol tento krok mylným. Želanie zákonodarcu podčiarknuť túto novú funkciu trestu, predovšetkým "... zrieknutie sa trestu ako odplaty, jednako nevyžadovalo zrieknutie sa starej terminológie."⁵⁸⁾

Trestný zákonník nestanovil ani presné kritérium pre poznanie zásadného rozdielu medzi trestným a iným opatrením sociálnej ochrany. Sociologická škola videla tento rozdiel v tom, že opatrenie sociálnej ochrany je čisto preventívne opatrenie. Trestný zákonník RSFSR 1922 a sovietska právna teória, ako sme už uviedli, takúto redukovanú funkciu sankcie odmietala. "Nemecký projekt Trestného zákonníka z roku 1919 za kritérium pre rozhraničenie trestu a opatrenia sociálnej ochrany pokladal pojem zavinenia."⁵⁹⁾ Článok 47 TZ RSFSR však stanovoval, že ak podľa čl. 17 TZ (tj. článku vymedzujúcom nepríčetnosť), súd nepoužíva k obvinenému trest, ale súčasne jeho pobyt na slobode považuje za nebezpečný pre spoločnosť, súd vynáša uznesenie o nútenom umiestnení obvineného v zariadení pre rozumovo alebo morálne defektných alebo do liečebného zariadenia.⁶⁰⁾ Súd v prípade absencie rozumovej a vôľovej zložky v konaní človeka, teda zavinenia, určuje uvedená sankcie, ktoré sú zhodné s prvými dvoma opatreniami sociálnej ochrany, vymedzovaný taxatívne v článku 46 TZ. Výslovne však iné opatrenia sociálnej ochrany zamieňali podľa rozsudku súdu trest alebo ho doplňali. A trestu podľa čl. 11 podliehali len tí, ktorí konali úmyselne alebo z nedbanlivosti. Opatrenie sociálnej ochrany sa aplikovalo v tomto zmysle len pri existencii zavinenia. Takže ani tento rozdiel, kritérium zavinenia, tu neplatil.

58) Sorok let sovetskogo prava, T.I., s. 513, Leningrad 1957.

59) Por. P o j a n s k i j N., Ugolovnyj kodex RSFSR i germanskij projekt ugolovnoho uloženijsa, Pravo i žizn', 3/1922, s. 44-45.

60) Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 121.

Podľa dikcie čl. 46 rozdiel bol v tom, že iné opatrenia sociálnej ochrany sa považovali za menej závažné stupne trestnej represie. To platí najmä o umiestnení v zariadení pre rozumovo alebo morálne defektných a o nútenom liečení. Na rozdiel však od analogického opatrenia podľa čl. 47, sa pri jeho aplikácii vyžadovalo zavinenie (možno predpokladať, že znížená pričetnosť). Koinakto to platí o zákaze pobytu v určitej oblasti v porovnaní s trestom podľa písmena a) čl. 32 - vypovedanie z územia RSFSR na čas alebo bez uvedenia času. Táto relácia sa relativizuje pri porovnaní zákazu zastávať tú alebo onú funkciu alebo zaoberať sa tou alebo inou činnosťou alebo remeslom podľa čl. 46 písmeno c), v porovnaní s trestom uvoľnenia z funkcie alebo odňatie práv, pretože uvedené opatrenie sociálnej ochrany možno považovať za rôzne druhy obmedzenia práv. Presná hranica medzi nimi teda neexistovala.

2. Druhy trestov a iných opatrení sociálnej ochrany

Zoznam trestov vypočítaných v čl. 32 TZ bol taxatívny.⁶¹⁾ Kódex vylúčil celú skupinu trestov, ktoré boli výrazom trestno-súdnej praxe v podmienkach zostrenej občianskej vojny. Ide konkrétne o tresty; postavenia mimo zákon, vyhlásenie za nepriateľa revolúcie alebo Ľudu, vyhlásenie bojkotu.⁶²⁾ Zákoník tiež nepoznal trest k prinúteniu ku konaniu, ktoré nie je fyzickým strádaním (napr. prejsť určitým učebným kurzom).⁶³⁾ Kódex obsahoval však niektoré tresty neznáme Vedúcim zásadám z roku 1919; vypovedanie z územia RSFSR na čas alebo bez uvedenia času, pokuta. Na rozdiel od Vedúcich zásad v článku 32 písmeno d), kódex ako samostatný druh trestu uvádzal aj podpienečné odsúdenie. Vedúce zásady tento trest neuvádzali v VI. časti druhy trestu, ale v nasledujúcej VII. časti.⁶⁴⁾ Považovali ho nie za osobitný druh trestu, ale za osobitný druh rozsudku.

Jednotlivé tresty uvedené v článku 32 TZ, pochopiteľne v rôznych proporciách kombinovali všetky funkcie trestu v zmysle čl. 8. Zákoník stanovoval, že trest odňatia slobody, môže byť buď s prísnou izoláciou

61) Tamtiež, s. 119.

62) Mich. G e r n e t , Sistema karatel'nykh mer v Ugolovnom kodekse RSFSR, Pravo i žizn', 1/1922, s. 65 uvádza - že tieto tresty nemohli byť pripustené v dôsledku ich neurčitosti a praktickej neuskutočniteľnosti (vyhlásenie bojkotu) alebo neadekvátnosti k spôsobu štátneho poriadku života (postavenie mimo zákon).

63) Tento "trest" - nepochybne patril nie k trestom, ale k opatreniam sociálnej bezpečnosti. Mich. G e r n e t , článok cit. v pozn. č. 62, s. 65.

64) Por. Vedúce zásady tr. práva RSFSR 1919 roku, časť VI a VII., in Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 60.

alebo bez nej. Pre individualizáciu trestu a pre optimálne dosiahnutie jeho cieľa sa vykonával v nápravno-pracovných domoch, pracovných poľnohospodárskych a remeselníckych kolóniách, v prechodných nápravných domoch a spájal sa s prácami, ktoré podľa možnosti museli korešpondovať s odbornými vedomosťami alebo sklonmi odsúdeného. I minimálna a maximálna dĺžka odňatia slobody (od 6 mesiacov do 10 rokov), boli stanovené s cieľom dosiahnuť účel trestu. Tretný zákonník zakotvoval systém relatívne určitých sankcií.⁶⁵⁾

Realizácia cieľov sovietskej penitenciárnej politiky vyžadoval aj zodpovedajúce opatrenia v samotných miestach výkonu trestu odňatia slobody. O serióznej príprave a riešení týchto úloh svedčia aj články v odbornej tlači, požadujúce vytvoriť materiálne, hospodárske predpoklady pre organizáciu práce odsúdených;⁶⁶⁾ uvádzajú sa konkrétne čísla kultúrno-osvetovej práce vo väzniciach.⁶⁷⁾ Sem treba zaradiť aj inštitúciu podmienenečného prepustenia (čl. 52-54), ako aj úpravu postpenitenciárnej starostlivosti vo forme - výborov pomoci oslobodeným z miest odňatia slobody.⁶⁸⁾

K trestom v ktorých proporcionálne k ďalším funkciám trestu mal primárne miesto aspekt prevýchovy patrili nútené práce na slobode a podmienenečné odsúdenie. Prvý trest sa podľa úpravy čl. 35 určoval na obdobie od 7 dní do 1 roka. Realizoval sa a) prácami podľa odbornosti pri ktorých odsúdený pokračoval pracovať vo svojej profesii a pri znížení tarifného stupňa, s povinnými nadčasovými prácami a s prevodom na druhé zariadenie alebo podniku alebo do druhej oblasti, b) nekvalifikovanou fyzickou prácou.⁶⁹⁾

65) Podľa konštrukcie sankcie poznal dva druhy trestných činov; a) namierených proti základom nového právneho poriadku stanovených sovietskou mocou, alebo ňou uznaných za najnebezpečnejšie, pri ktorých sa stanovovala minimálna hranica trestu, ktorú súd nemohol znížiť. b) všetky ostatné tr. činy, v ktorých bola stanovená najvyššia hranica trestu, ktorú súd nemohol prekročiť. čl. 27 TZ, Sbornik dokumentov, cit. dielo, s. 119.

66) P. A v e j e v , Organizacija truda dlja osuždennych, JeJSu, č. 10/1922, s. 6.

67) "Zo 155, len v 36 nie je lektorská práca, ani výchovné podujatie (divadlo, koncerty). Inakšie hovoriac v 3/4 všetkých väzňov konajú sa besedy, prednášky, čítania, inscenácie a koncerty". V. J a k u b s o n , Kulturno-prosvetitel'naja rabota v tjurme, JeSJU, 19-20/1922, s. 11.

68) N. G e d e o n o v , Dosročnoje osvoboždenije po dekretu 21. maja 1921 g. i ugolovnomu kodexu l. ijunja 1922 g., Pravo i žizn' 1/1922, s. 78-79.

69) Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 100.

V týchto trestoch videli mnohí autori výdobytky kódexu (V.I. K u f a j e v , Pravonarušenijsa i besprizornost' nesoveršennoletnich v Rossiji, Pravo i žizn', 1/1922, s. 72). resp. výraznú tendenciu ("... k možnému ochráneniu sféry pôsobnosti odňatia slobody.") M. G r o d z i n s k i j , Lišenijsa svobody kak nakazanijsa, JeSJU, 8/1922, s. 5). Trest nápravných prác bol pomerne veľmi frekventovaný: "Ak nepozeráme na vojenské, tak máme v 69 článkoch zo 155, sankciu v podobe nápravných prác, tj. v 44,5 %. (M. I s a j e v , Ugolovnyj Kodex l. ijunja 1922, Sovetskoje pravo, 2/1922, s. 26).

Trest podmieneného odsúdenia podrobne upravovali články 36 a 37. Podmienkou použitia tohto trestu bolo, aby išlo o páchatel'a doteraz netrestaného, ktorý spáchal trestný čin pri zhode ťažkých udalostí v jeho živote a ktorého stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť nevyžaduje obligatórne jeho izoláciu alebo použitie nútených prác.⁷⁰⁾

Ustanovenia kódexu poskytovali dostatok priestoru pre individualizáciu trestu (články 24 a 25). Predpokladal aj možnosť zníženia trestu pod minimálnu hranicu (čl. 28). Ďalšie tresty predvídané článkom 32 písmene e)-i), teda konfiškácia majetku plná alebo čiastočná pokuta, strata práv, uvoľnenie z funkcie, spoločenské pokarhanie, uloženie povinnosti nahradit' škodu, (mohli byť v intenciách článku 50 TZ uložené nielen ako samostatné tresty, ale aj ako doplnujúce (vedľajšie tresty). Citovaný článok ich výslovne označoval za menej ťažké tresty.⁷¹⁾

Kódex poznal aj trest smrti. Považoval ho však za výnimočný dočasný trest. O tom svedčí jeho osobitné zakotvenie v článku 33 (tj. mimo článku 32, ktorý uvádzal zoznam trestov) a samotná úprava jeho použitia. Mohol byť použitý iba v prípadoch, v ktorých konanie patrilo revolučným tribunálom za trestné činy uvedené v Trestnom zákonníku.⁷²⁾

Súpis trestov zaradených do Trestného zákonníka RSFSR z roku 1922 predstavoval teda pomerne dokonalý systém penitenciárnych prostriedkov, spôsobilých realizovať úlohy trestu v socialistickom štáte. Väčšina z nich si zachovala svoj význam až dodnes.

D. ZÁVER

Sovietske trestné právo plnilo a plní aktívnu úlohu v procese grandióznej výstavby sovietskej socialistickej a komunistickej spoločnosti. Napomáhalo a bolo prostriedkom realizácie všetkých funkcií sovietskeho štátu obdobia diktatúry proletariátu a obdobnú úlohu plní aj dnes, pri uskutočňovaní funkcií všeludového štátu. Význam skúmania dejín sovietskeho trestného práva vystupuje do popredia aj vzhľadom na

Vzhľadom na málo pracovných miest a nezamestnanosť boli problémy s realizáciou tohto trestu, (por. A. L u n i n , Dve udarnyje zadači, JeSJu, 19-20/1922, s. 3.

70) Sbornik dokumentov ..., cit. dielo, s. 120.

71) Tamtiež, s. 122.

72) Trest smrti bol výnimočným trestom z hľadiska úpravy podmienok možnosti jeho aplikácie. Nemožno ho tak hodnotiť z hľadiska výskytu v sankciách osobitnej časti TZ. "Až 23,6 % článkov hovorilo o najvyššom treste." M. I s a j e v, Ugolovnyj kodex 1. ijunja 1922, Sovetskoje pravo, 2/1922, s. 25.

jeho mimoriadnu triednu angažovanosť, jeho úlohu pri plnení triedno-potlačovateľskej funkcie diktatúry proletariátu a pri obrane socialistickej revolúcie vôbec.

Nezávisle od konkrétne historických podmienok za ktorých dochádza k formovaniu socialistického trestného práva po víťaznej socialistickej revolúcii a upevnení štátu diktatúry proletariátu, vzniká trestné právo nového historického typu. Podľa svojho sociálneho obsahu aj sociálnej funkcie je dialekticky protikladné trestnému právu buržoazneho štátu. Trestný čin tu nadobúda skutočne antisociálny charakter, ohrozuje záujmy väčšiny spoločnosti a trestné právo sa z faktoru reakčného, ochraňujúceho panstvo triedy, ktorá sa už stala brzdou historického pokroku, mení na faktor revolučný, ochraňujúci štát proletariátu, na faktor napomáhajúci a ochraňujúci proces revolučnej premeny spoločenských vzťahov.

Nové, socialistické trestné právo nie je len jednoduchou negáciou buržoazneho trestného práva, je jeho dialektickým prekonaním. Dochádza sa z triedne nepriateľskými ideami a inštitútmi zdedenými z minulosti. Preberá a na základe dialektického a historického materializmu naplnia novým obsahom a poslaním všetky tie hodnoty, ktoré boli nazhromaždené celým vývojom vedy a kultúry a stali sa všeludovým majetkom.

Vývoj sovietskeho trestného práva a konkrétne uvedený rozbor základných inštitútov všeobecnej časti, jeho prvej kodifikovanej podoby dokazuje, že táto objektívna tendencia našla svoje uplatnenie, i keď ešte nie úplné. Stalo sa tak aj napriek subjektívnym názorom niektorých teoretikov, ktoré boli len antitézou obdobných inštitútov buržoazneho trestného práva, nie ich dialektickou syntézou.⁷³⁾ Úplné dosiahnutie tohto cieľa však bol dlhodobý proces; sociálne podmienený zložitými podmienkami triedneho boja; gnozeologicky determinovaný dosledným osvojením si dialekticko-materialistickej metodológie sovietskou právou vedou na jej priekopníckej ceste. Tu treba hľadať aj príčiny uvedených výnimiek zo všeobecných základov trestnej zodpovednosti, zásadne za spáchanie trestného činu, odmietanie pojmu zavinenia i zakotvenie inštitútu opatrenia sociálnej ochrany v Trestnom zákonníku RSFSR z roku 1922.

73) Uvedme inštitút zavinenia, jeho teoretické odmietanie ako prejavu indeterminizmu klasickej školy trestného práva budovanej na "slobodnej vôli" a postavenie sa na stanovisko mechanického determinizmu. Napriek tomu Vedúce zásady trestného práva RSFSR z r. 1919, nie tak výrazne a Trestný zákonník RSFSR z r. 1922 už vymedzením úmyslu a neďbanlivosti, tento inštitút v skutočnosti zakotvili. Podobne odmietnutie idey odplaty, viedlo v Trestnom zákonníku 1922 k zakotveniu pojmu "opatrenia sociálnej ochrany", neskôr v roku 1924 k úplnému vylúčeniu pojmu trestu. Funkcia trestnoprávnej sankcie aj pod týmto názvom dostala nový obsah, stala sa súčasne prostriedkom prinútenia i výchovy.

Trestný zákonník z roku 1922 sa stal dôležitým prostriedkom ochrany a upevnenia politickej a hospodárskej moci robotníckej triedy na základe noriem jeho osobitnej časti. Stal sa tiež východiskom nových kodifikácií už v celozväzových reláciách. Tým všetkým pomáhal pri vytvorení a ochrane novej spoločensko-ekonomickej formácie a jej politického systému. Skúsenosti z tohto procesu vývoja sovietskeho trestného práva a najmä konštrukcia základných trestnoprávných inštitútov, patria do súboru znakov VOSR a sovietskeho štátu a práva, a medzinárodným významom v úzkom slova zmysle t.j. sú okolnosťami záväzne sa opakujúcimi, inšpirujúcimi. V komplexe pôsobenia príkladu sovietskeho štátu a práva na revolučný pohyb v ľudovodemokratických štátoch po II. svetovej vojne, našli aj skúsenosti z trestnoprávnej oblasti svoje uplatnenie. Sovietske trestné zákonodarstvo, sovietska trestnoprávna veda boli zdrojom, z ktorého čerpala naša legislatíva a veda trestného práva pri príprave a prijatí našich trestných kódexov.

УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС РСФСР 1922 Г. - ОСНОВНЫЕ ИНСТИТУТЫ ОБЩЕЙ ЧАСТИ

Иосиф Бени

Резюме

Изучая общую часть Уголовного кодекса РСФСР с 1922 г. в качестве первой кодификации социалистического уголовного права, автор сосредоточился на две главные области; определение основ уголовной ответственности и вопрос уголовно-правовых санкций. С методологической точки зрения в работе преобладает нормативный метод анализа изучаемых институтов, связанных и сравниваемых с выводами, полученными при изучении литературы данной исторической эпохи и новейшей литературы. Таким образом, автор попытался дать диалектическое толкование приведенных постановлений.

Исходя из анализа соответствующих постановлений Уголовного кодекса, автор приходит к следующему синтезу определения основ уголовной ответственности как правила. Преступным является такое общественно опасное и противоправное действие или бездействие (т.е. наполняющее признаки состава преступления), совершенные уголовно ответственным лицом (т.е. вменяемым лицом, достигшим 14 лет) умышленно или по неосторожности. Уголовный кодекс предусматривал два исключения из данного правила: 1. признание лица общественно опасным согласно ст. 49 УК, по которому не требовалось предшествовавшего обвинения за совершенное преступление. Такое постановление было ошибочным. Оно применялось очень редко и скоро было полностью отменено, так как противоречило основным принципам советского уголовного права. 2. постановление об аналогии. По мнению автора главной причиной, требующей и обосновывающей закрепление постановления об аналогии в УК 1922 г., были сложные условия классовой борьбы во время принятия кодекса, возникновение кодекса и небольшой опыт законодателя. Постановление об аналогии было исключением из основного правила уголовной ответственности. Автор с принятием такой точки зрения не согласен, он не согласен и с другими мнениями, считающими такое постановление техническим делом, специфическим признаком, присущим социалистическому уголовному кодексу и отвергающим такое постановление.

При анализе условий уголовной ответственности важное место играет и субъективная сторона преступления. В уголовном кодексе была приведена тщательная формулировка умысла и неосторожности. Однако авторы сознательно пропустили определение их родового понятия - вины. Теоретики пропустили понятие вины вследствие вульгарного понимания материалисти-

ческого детерминизма при толковании действий человека и вследствие неусвоения последовательного диалектико-материалистического детерминизма по данному вопросу. Отказ в применении понятия вины проявился лишь в той форме, что данное понятие не было в кодексе оформлено. Кодекс устанавливал, что в случае отсутствия вины нельзя применять меры наказания, он подробно различал формы психического отношения преступника к совершаемому действию и его последствиях.

Под уголовно-правовой санкцией УК понимал - "наказание и другие меры социальной охраны." Введением термина - меры социальной охраны - в качестве эквивалента уголовно-правовых санкций ничего не изменилось ни в области основных принципов условий уголовной ответственности за совершение преступления, ни в роли уголовно-правовых санкций в смысле учения Ленина - служить средством принуждения и воспитания. Это было вызвано стремлением законодателя разойтись с буржуазной концепцией и в области понимания роли наказания как возмездия, расплаты и выразить этот смысл, содержание посредством слова. Однако не было необходимости проводить такое терминологическое изменение.

УК РСФСР сыграл важную роль при укреплении и защите политической и экономической власти рабочего класса. Он стал источником не только новых кодификаций советского уголовного права, но наряду с ними и источником первых социалистических кодификаций уголовного права в народнодемократических государствах после второй мировой войны. Из советского уголовного законодательства, советской науки уголовного права черпало и чехословацкое законодательство и наука уголовного права при подготовке и принятии наших уголовных кодексов.